

# בין אכילה לאישות

איתי לניאדו

ראשי פרקים:

פתיחה

הבסיס לקיום האנושי

הבסיס לקדושה

פסח ומילה - הגדרתו של עם ישראל

הארון והמזבח - הדיאלוג בין עם ישראל לקב"ה

נספח

## פתיחה

לאורך התנ"ך, ובהמשך גם בדברי חז"ל, ניתן לראות דבר מעניין; פעמים רבות מתייחסים למעשה האכילה ולמעשה האישות כשני צדדים של אותו המטבע. פעמים רבות הם מופיעים בסמיכות,<sup>1</sup> או אפילו מוחלפים זה בזה.<sup>2</sup> יש מאחורי המעשים הללו עניינים עמוקים מאוד, והיחס הנכון אליהם הוא אחד הדברים המקדשים ומבדילים את עם ישראל מן האומות.

השליטה בתאוות הקשורות בנושאים הללו עומדת בבסיס חייו של כל יהודי, ואנו עסוקים בה זמן רב בשגרה היום יומית שלנו. מה טיב הקשר בין האכילה והאישות, ומה ניתן ללמוד ממנו? כיצד ניתן להבין את מקומם בעבודת השם ובדיאלוג בינינו לבין הקב"ה? במאמר זה אנסה למצוא תשובות לשאלות האלו כפי שעולה מהמקרא ומדברי חז"ל.

## אכילה ואישות - הבסיס לקיום האנושי

ראשית, ניתן לומר שגם האכילה וגם האישות עומדות בבסיס התאוות היסודיות של האדם, ומטרתן זהה: לאפשר לחיים להתקיים. תאוות האכילה מקיימת את האדם במישור הזמני - הדאגה לקיום חייו הפרטיים, שכן לולא יאכל - ימות. ע"י ניצול של משאבי העולם וכליו שלהם, האוכל נותן לנו את הכוח לפעול ולממש את שאיפותינו, אולם למשך שנות חייו בלבד.

1 עיין בנספח.

2 עיין לדוגמא משלי ל. כ. דוגמא נוספת בסוכה נב ע"ב, שם תאוות האישות מכונה "רעב".

מנגד, תאוות האישות היא כמעט הפוכה: האדם מכלה את כוחותיו כדי לקיים את האנושות במישור הנצחי. הצורך בפרייה ורבייה מקשה על הישרדות הפרט: הדאגה לילדים והצורך ללדת אותם ולפרנס אותם, כולם מקשים על ההורים ולעיתים אף מסכנים את חייהם. אולם הקרבה זו מאפשרת לאדם לדאוג להמשכיות המין האנושי ושרשרת הדורות. בעוד שהאכילה בהתפתחות האדם היא כמעט מיידית, ותינוק יודע לינוק מיד עם לידתו, ההכנה הדרושה להעמדת צאצאים ארוכה הרבה יותר.<sup>3</sup> לכן ניתן לראות את תאוות האישות (והרצון להוליד ילדים, הקשור בה) כרובד גבוה יותר, ומקביל, לתאוות האכילה. למעשה, אפשר לומר שהאישות היא "האכילה של המין האנושי".

מרכזיותן של שתי התאוות האלו מבוטאת אף במבנה גופנו: הפה והערווה הם שני האברים החיצוניים היחידים בגוף הממוקמים בקו האמצע שלו.<sup>4</sup> בעקבות עניינן המשותף בקיום האדם, ניתן לראות כי הן מופיעות במקורות יחדיו פעמים רבות. לדוגמא, שתיהן קשות כקריעת ים סוף,<sup>5</sup> שבחורבן המקדש ניטל טעמן,<sup>6</sup> וכך במקומות רבים.

שני מישורים יסודיים אלו בקיום האדם מופיעים כבר בראשית סיפור בריאתו. בפרשת בראשית אנחנו נתקלים לכאורה בשני סיפורי בריאה שונים לחלוטין: האחד מופיע בפרק א, והשני מופיע בפרק ב. רבו המפרשים העומדים על הבדלים אלו, ולא כאן המקום להרחיב. אולם אם נעייץ בפסוקים, נשים לב להבדל מרכזי: ציווי הקב"ה לאדם הראשון.

בפרק א' מתוארת בריאת האדם וכך הם דבריו הראשונים של הבורא לאדם: "וַיִּבְרָךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ וּכְבֹשְׁהָ, וַרְדּוּ בְּדֶגְתַּי הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיַּי הָרֶמֶשׂת עַל הָאָרֶץ" (בראשית א, כח).

אולם בפרק ב מתוארת השתלשלות העניינים בצורה כביכול שונה, ושם הדבר הראשון שנאמר לאדם הוא: "וַיִּצְוֵהוּ אֱלֹהִים, עַל הָאָדָם לֵאמֹר מִכָּל עֵץ הַגֶּן אָכַל תֹּאכְל, וּמִעֵץ הַדַּעַת טוֹב וְרַע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ כִּי יוֹם אֶכְלֶךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת" (בראשית ב, טז-יז).

כפי שניתן לשים לב, בבריאת האדם בפרק א הציווי הוא דווקא על האישות, אולם בפרק ב הציווי הוא דווקא על האכילה. מדוע? כדי לענות על כך, עלינו להבין את מהות ההבדל בין

3 אומנם נדרשות כמה שנים עד שאדם אוכל כאדם בוגר, ובכל זאת אין זה משתווה לפרק הזמן הדרוש לו כדי להביא צאצאים, על אחת כמה אם מתחשבים בזמן שדרוש כדי למצוא אישה ולהקים בית.

4 אמנם האף גם הוא באמצע, אך הוא מחולק לשני נחיריים, כל אחד מצד אחר של הגוף, כך שניתן לטעון שאינו באמת באמצע.

5 פסחים קיח ע"א. סוטה ב ע"א.

6 בבלי סנהדרין עה ע"א, משנה סוטה ט, יב

הפרקים. כך כותב רש"י: "כלל שלאחריו מעשה הוא פרטו של ראשון. וְיִבְרָא וגו' אֶת הָאָדָם' זהו כלל... וְיִיָּצֵר ה' אֱלֹהִים... השומע סבור שהוא מעשה אחר ואינו אלא פרטו של ראשון". לפי רש"י, ההבדל בין הפרקים הוא שפרק א מתאר את הכלל, ופרק ב מתאר את הפרט. אם כן, אפשר לחלק כך: בפרק א מוצג "הכלל" - הקיום האנושי בכללו ולדורות. במישור זה האדם מצווה על האישות, שהיא הבסיס לקיום הנצחי ודרכה מתקיימת שרשרת הדורות. בפרק ב מוצג "הפרט" - קיום האדם במישור הפרטי והזמני, ובמישור הזה מצווה האדם על האכילה כיוון שהיא הבסיס לקיום חייו הפרטיים.

ניתן לשים לב להבדל נוסף בין הפרקים: בפרק ב, בנוסף לצייווי האכילה, האדם גם מצווה להישמר מאכילה שאינה נכונה - איסור האכילה מפרי עץ הדעת. מדוע? האדם נברא לצורך תיקונו - לסור מרע, ולבחור בטוב. אולם כדי לקיים עניין זה האדם היה זקוק רק לבחירה אחת - מעשה אחד בלבד בו עליו לבחור בטוב במקום ברע.<sup>7</sup> בתחילה, מעשה זה אמור היה להיות ציווי האכילה לבדו. האדם נדרש לאכול ממה שמותר לו ולהימנע מאכילת מה שנאסר עליו, ובמעשה בודד זה היה משלים את תיקונו. אולם האישות לא הייתה כלולה בכך - האדם נברא כשמעשה האישות שלו מתוקן וטהור, ולא היה זקוק לתיקון כלל. אפשר להבין זאת מן הפסוק 'וַיְהִי שְׁנֵיהֶם עֲרוּמִים הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ וְלֹא יִתְבַּשְׁשׁוּ' (ב, כה). כלומר - בגלל שמעשה האישות של האדם, המבוטא בערוותו, היה מתוקן - לא הייתה כלל סיבה להתבייש בערווה. אולם אכילתו של אדם הראשון מתחילה נזקקה לתיקון, ופרי עץ הדעת מתחילתו משך את האדם לחטא, ולכך היה זקוק האדם לאזהרה מן הקב"ה שלא לאכול ממנו. אך לאחר שחטא האדם ואכל מן הפרי - נטמא גם מעשה האישות שלו, כמבוטא בפסוק 'וַתִּפְקַחְנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם וַיֵּדְעוּ כִּי עֲרוּמִים הֵם'. מעתה אף האישות והערווה של האדם פגומים הם, ונעשו דבר להתבייש בו, ולכן נוצר הצורך להסתיר את הערווה ולכסותה.<sup>8</sup>

האכילה והאישות קשורים זה בזה, ולכן כשחטא באכילה - נפגמה גם האישות. וכך מאז ועד היום - האדם חייב לשמור על האחד כדי שלא ייפגם האחר. מצאנו מקומות רבים בתנ"ך בהם ניתן לראות זאת:

מצאנו כך למשל, בחטא העגל: "וַיִּשְׁפִּימוּ מִמְּחַרְתּוֹ וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיִּגְשׁוּ שְׁלָמִים וַיֵּשֶׁב הָעָם לְאֹכֵל וַיִּשְׁתּוּ וַיִּקְמוּ לְצַחֵק" (שמות לב, ו).<sup>9</sup>

דוגמא נוספת ניתן לראות בבני עלי: "...כֹּל אֲשֶׁר יַעֲלֶה הַמִּזְבֵּחַ יִקַּח הַכֹּהֵן... וְעָלִי וְקָן מֵאֵד וְשָׁמַע

7 ראה לדוגמא דרך השם לרמח"ל, חלק א, פרק ג, ו - ח.

8 אפשר אפילו לומר שהערווה היא עצמה הסימן המובהק לחטא אדם הראשון, ולכן יש לכסותה מאז מעד היום.

9 לעיתים רבות המילה "צחוק" במקרא משמשת בלשון ערווה, וכן מובא ברש"י על הפסוק.

אֶת כָּל אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן בְּנֵי לְכָל יִשְׂרָאֵל וְאֵת אֲשֶׁר יִשְׁכְּבוּן אֶת הַנְּשִׁים הַצְּבָאוֹת פָּתַח אֶהֱל מוֹעֵד" (שמואל א ב, יד-כב). בעקבות הפשיעה של בני עלי באכילת הקדשים שלא ביושר, הגיעו לחטוא עם הנשים המגיעות למשכן.<sup>10</sup>

ניתן לראות עניין זה גם בתקנות חז"ל השונות, כמו הגזרה על פת עובדי כוכבים, שנתקנה כדי למנוע מבני ישראל להתערבב עם נשות הגוים<sup>11</sup>, או הצורך של בעל לעשות היכר בזמן שאוכל עם אשתו בעת נידותה, שמא יגיעו לחטוא יחדיו.

אך מדוע ציוויו הראשונים של הקב"ה לאדם התמקדו דווקא בשני עניינים אלו? באופן פשוט, ולסיכום של הנאמר לעיל, ניתן לומר שהם הבסיס לקיומו ולהישרדותו, ולכן ראוי שהאדם יצטוו בהם בראשונה. אולם אפשר גם לומר, ברובד עמוק יותר, שהאדם נצטוו עליהם בראשונה כיוון ששני עניינים אלו הם עיקר עבודת האדם בדרך לקדושה. מתוך כך ניתן להגיע להבנה שנייה במהותם:

## הבסיס לקדושה

השמירה והטהרה בענייני האכילה והאישות הכרחיות הן בדרכו של האדם לקדושה. לא בכדי הרמב"ם סידר גם את "הלכות מאכלות אסורות" וגם את "הלכות איסורי ביאה" יחדיו בספר הקדושה.<sup>12</sup>

וכך כותב רב צדוק הכהן מלובלין:

ועיקר הקדושה הוא קדושת הברית... ובירושלמי (יבמות ב, ד) 'כל מי שפורש עצמו מהעריית נקרא קדוש', ובשבת (דף ק"ח ע"ב) [שאלו את רבי יהודה הנשיא] מאי טעמא קרו לך רבינו הקדוש כו' (וענה להם) מימי לא נסתכלתי במילה (ערווה) שלי... ובכלל זה כל הגדרות תאוות הגופניות הם גדר לערווה... ומתאוות אכילה ביחוד, כמו שאיתא (ברכות לב, א) מלי כריסי זני בישי (מילוי הכרס הוא ממיני חטאים הרעים). וכן נקרא (הזנות) בלשון אכילה, אכלה ומחתה פיה (ואמרה לא פעלתי אוון כן דרך אישה מנאפת) (משלי ל, כ) [...] ושני תאוות אלו הא בהא תליין (זו בזו תלויות), ועל כן משה רבנו ע"ה משפירש מן האישה ממתן תורה ואילך (שפרש מאשתו כמו שמואב בחז"ל), זכה גם כן להיות ארבעים יום בלא אכילה ושתייה.<sup>13</sup>

10 אמנם מובא בחז"ל שבני עלי לא שכבו עם הנשים בפועל (יומא, ט, ב), אך יש שהבינו את הדברים כפשוטם (לדוגמא רש"י על הפס').

11 עבודה זרה, לו ע"ב

12 למעשה אפשר לטעון שהאכילה והאישות הם הנושאים היחידים בספר הקדושה, כיוון שגם הלכות שחיטה (הנושא השלישי בספר הקדושה) קשורות באכילה (שהרי שחיטת הבשר היא המכשירה אותו לאכילה).

13 ישראל קדושים א, ב

הקדושה תלויה בשני הדברים יחדיו. באישות - כדברי רש"י הידועים בפרשת קדושים: "קדושים תהיו" - הוו פרושים מן העריות ומן העבירה, שכל מקום שאתה מוצא גדר ערווה אתה מוצא קדושה".<sup>14</sup>

ובאכילה - כמו שאמרו חז"ל בנוגע למצוות נטילת ידיים לסעודה (ברכות נג ע"ב): "והתקדשתם - אלו מים ראשונים, והייתם קדושים" אלו מים אחרונים. "ואף יותר מזה, כך אמרו חז"ל על האוכל ללא נטילת ידיים (סוטה ד ע"ב): "כל האוכל לחם בלא נטילת ידיים כאילו בא על אישה זונה".

מה הקשר בין הדברים? מדוע דווקא בביטוי הזה השתמשה הגמרא לתאר את מי שאינו נוטל ידיו? כך כותב המהר"ל בחידושי אגדות על הגמרא:

פירוש זה, כי הזונה חסר לה הקדושה, ודבר זה ידוע, שהרי חסרה קידושין שמקדשין האישה... וכך כאשר יאכל אכילתו הגופנית בלא קדושה, כי מים ראשונים עליהם נאמר "והתקדשתם" (ויקרא יא), דבר זה ממש כאילו בא על אישה זונה... ויש לך לדעת כי תשמיש נקרא "אכילה" בין באשה ובין באיש... ולכך אמר כל האוכל בלא נטילת ידיים, כי נטילת ידיים קדושה הוא לאדם באכילתו...

אם כן, לאכילה ולאישות יש מכנה משותף: הצורך בהתקדשות לקראתן. קדושת האישות - בקידושי אישה והקמת בית, וקדושת האכילה - בנטילת ידיים. ומסיבה זו דימתה הגמרא את שני הדברים; אדם שאוכל ללא הקדושה הנדרשת, הוא כמו אדם הבא על אישה ללא הקדושה הנדרשת, קרי - זונה.

דוגמא נוספת לכך ניתן לראות בדברי חז"ל על אלישע הנביא. האישה השונמית אירחה את אלישע הנביא בביתה, וכשדיברה עם בעלה כינתה את הנביא "איש קדוש". שואלת הגמרא בברכות, מניין ידעה האישה שהוא קדוש? - וכך עונה הגמרא:

"וַתֹּאמֶר אֶל אִישָׁהּ הֲנֵה נָא יִדְעָתִי כִּי אִישׁ אֱלֹהִים קָדוֹשׁ הוּא עִבְרַ עֲלֵינוּ תָּמִיד" [...] מנא ידעה? רב ושמואל חד אמר שלא ראתה זכוב עובר על שולחנו וחד אמר סדין של פשתן הציעה על מיטתו ולא ראתה קרי עליו.<sup>15</sup>

מדוע סימנים אלו מעידים על היות אלישע אדם קדוש? כך מסביר מרן הרב בעין איה:

הקדושה ענינה להתרומם מעל לתאוות המורגשות, באופן שלא יפעלו על האדם כלל, ואף בהיותו עסוק בהם לא ימשיכו לבבו כלל להיות נוטה אחריהם. וזאת היא הקדושה במובנה האחד [...]

14 רש"י ויקרא יט, ב

15 ברכות י ע"ב

ואלה המה שני העניינים שלא ראתה זכוב עובר על שולחנו, מורה שגם בעת אכילתו לא פעלה על נפשו הרגשת האכילה הגופנית, להיות נפרד מהשכל האלוהי [...]”<sup>16</sup>

מסביר הרב שעניין הקדושה הוא להתרומם מעל לתאוות העולם הזה, כך שגם כשאדם עוסק באכילה ובאישות, אינו נמשך אחר התאוה הכרוכה בהם. הסימנים שראתה האישה מעידים שגם כשעסק אלישע בענייני העולם הזה, לא עשה זאת משום תאוותו (המסומלת על ידי זכוב, כמו שמובא בדברי חז”ל).<sup>17</sup>

כמו שאמרנו בחלק א, האכילה והאישות הן יסוד קיום האדם והמרכז שלו. אם כן אפשר להציע שהקדושה בשני עניינים אלו מבטאת את שלמות האדם וקדושתו לא רק בהם בפרט, אלא בכל הרבדים, ולכן הספיקו לאישה השונמית שני סימנים אלו בלבד, שכן אם הוא מקודש באלו - אז כל כולו קדוש.

אם כן, לא רק שהאכילה והאישות עומדות בבסיס קיומנו, הן גם עומדות בבסיס היכולת שלנו להתקדש. אולם מעבר לחשיבתם בחיינו הפרטיים, העניינים האלו נמצאים גם בבסיס הגדרתנו כאומה. מתוך כך נוכל להגיע להבנה שלישית במהותן:

## פסח ומילה - הגדרתו של עם ישראל

בפרשת בא מתואר הרגע שעם ישראל חיכה לו - היציאה ממצרים. ומיד עם צאתם, דיבר הקב”ה עם משה וציווה אותו: “וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן זֹאת חֻקַּת הַפֶּסַח כֹּל בֶּן נָכָר לֹא יֹאכַל בוֹ. וְכָל עֶבֶד אִישׁ מִקְנֵת כֶּסֶף וּמִלְתָּה אֹתוֹ אֹז יֹאכַל בוֹ” (שמות יב, מג).

מיד ביציאת מצרים, עם ישראל מצטווה בשתי מצוות: קרבן הפסח וברית המילה. מדוע אלו המצוות הראשונות שעם ישראל מצטווה בהן? על השאלה הזו עונה המדרש:

היה רבי מתיא בן חרש אומר הרי הוא אומר “ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים” (יחזקאל טז ח). הגיע שבועתו שנשבע הקדוש ברוך הוא לאברהם שיגאל את בניו ולא היה בידם מצות שיתעסקו בהם כדי שיגאלו, שנאמר “שדים נכוננו ושערך צמח ואת ערום ועריה” (יחזקאל טז ז) ערום מכל מצות. נתן להם הקדוש ברוך הוא שתי מצות - דם פסח ודם מילה, שיתעסקו בהם כדי שיגאלו שנאמר “ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך”.<sup>18</sup>

בעקבות הפסוקים בספר יחזקאל, המדרש מתאר את עם ישראל היוצא ממצרים כ’עירום’ שהרי

16 עין איה ברכות א, א קמח

17 ברכות סא ע”א

18 מכילתא דרבי ישמעאל בא - מסכתא דפסחא ה, ד”ה והיה

אין לו מצוות לקיים.<sup>19</sup> לכן נתן הקב"ה לעם ישראל שתי מצוות - פסח ומילה, כדי שיהיה לעם ישראל מצוות אותן יוכל לקיים. יציאת הדם הכרוכה בקיום שתי המצוות הללו רמוזה בפסוק הסמוך ביחזקאל, במילה "דמייך" הכתובה בלשון רבים, כדי לרמוז לשתי המצוות הללו.

במקומות רבים מתוארת היציאה של עם ישראל ממצרים כלידה.<sup>20</sup> ביציאת מצרים נולדה האומה הישראלית כאומה המוכנה לשאת את דבר השם. ניתן להקביל זאת לסיפור הבריאה, באופן שראינו לעיל - כמו שמיד עם בריאתו האדם צווה על האכילה והאישות, כך עם ישראל מיד עם לידתו, צווה על אותם העניינים בדיוק - האכילה של קרבן הפסח, וברית המילה (הקשורה באישות). באותו אופן, מיד עם כניסת עם ישראל לארץ בספר יהושע, עם ישראל מל עצמו שנית ומקריב את הפסח. וכך מסופר שם:

בַּעַת הַהִיא אָמַר ה' אֵל יְהוֹשֻׁעַ עֲשֵׂה לְךָ חֲרֻבוֹת צָרִים וְשׁוּב מִלְּאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנִיתוּ... [וַיִּחַנּוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּגִלְגָל וַיַּעֲשׂוּ אֶת הַפֶּסַח בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בְּעָרְבַת בְּעָרְבוֹת יְרִיחוֹ. וַיֹּאכְלוּ מִעֵבֹר הָאָרֶץ מִמִּתְחַרַּת הַפֶּסַח מִצוֹת וְקִלְוֵי בְּעֵצִים הַיּוֹם הַזֶּה.<sup>21</sup>

מדוע דווקא עכשיו העם נדרש לבצע ברית מילה? באופן פשוט אפשר לומר, שכיוון שעם ישראל לא יכול היה לקיים את הברית כל שנות נודדיו במדבר,<sup>22</sup> עכשיו הגיעה עת שאפשר להימול, ולכן עשו זאת מיד, כדי לא לדחות את המצווה.<sup>23</sup> אפשר גם לומר שהעם מל בשביל לאכול את הפסח שחל מיד לאחר מכן, שכן ערל אסור באכילת הפסח.<sup>24</sup> אולם בהתאם למה שאמרנו מקודם, כניסת עם ישראל לארץ גם היא מעין "לידה": עם ישראל נכנס להנהגה חדשה ולמצויאות חדשה, הזוקקת ריענון - קיום מחדש, של מצוות אלו.

אך מהו הקשר המהותי בין שתי המצוות הללו? מדוע דווקא הן הראשונות שניתנות לעם ישראל במאורעות האלו?<sup>25</sup> כך מסביר המהר"ל את הקשר ביניהן:

19 המדרש כאן מדמה את המצוות לבגדים. בפרק א אמרנו שהעירום הוא סמל לחטא אדם הראשון, וכיסוי הערווה הוא מעין תיקון לחטא. אפשר לומר שבאותה צורה המצוות נמשלות לבגדים - הן "מכסות" על הבושה של חטא אדם הראשון ומתקנות אותו.

20 לדוגמא מדרש שוחר טוב על תהילים, מזמור קו. ועיין בגבורות ה' למהר"ל, פרק ג'.

21 יהושע ה, ב-יא

22 רש"י על הפסוקים הנ"ל.

23 וכך משתמע מפירוש רש"י.

24 "וְכָל עָרֵל לֹא יֹאכַל בו" (שמות, יב, מח)

25 ניתן לראות סימן נוסף לקשר ביניהן בכך ששתי המצוות הללו הן שתי מצוות עשה היחידות שאדם ענוש כרת על ביטולן (מכות יג ע"ב)

דווקא אלו שני דמים נתן הקב"ה לגאול את ישראל בהם... טעם המילה מפני שהוא אות באדם שהוא רשום להיות עבד להקב"ה... ובמילה לחוד לא סגי (מספיק), כי העבד צריך שיהא עובד, ואם אינו עובד אין כאן עבדות, לכך נתן להם הפסח שהיא עבודה, דבכל מקום נקרא "עבודה", דכתיב (שמות, יב, כו) "מה העבודה הזאת לכם".<sup>26</sup>

שתי המצוות האלו מבטאות את עבדות האדם לקב"ה. הברית (כמסמלת את האישות) - כסימן פיזי בגופנו לעבדות, וקורבן הפסח - כמעשה העבד לרבו. שתי המצוות האלו הן "כרטיס הכניסה" לעם ישראל, כיוון שהן מייצגות את השורש והמהות של עם ישראל: עבדים לקב"ה.<sup>27</sup> אך מדוע עבדותנו נמדדת דווקא במצוות אלו?

נראה לומר כי עבדותו ומחוייבותו של אדם נמדדת דווקא בהליכה נגד הטבע שלו, נגד רצונו הטבעי. כל אדם יעשה בנקל דברים שהוא מבין את טעמם וטבעו נמשך אליהם, אך הייחוד של עבד הוא בעשותו גם את הדברים שקשים לו, הדורשים ממנו לשבר את טבעו. כמו שראינו בדברי הרב קוק בפרק הקודם, הטבע מושך את האדם לקיים עניינים אלו מתוך תאוה ולא קדושה, ועם ישראל נדרש ללכת נגד טבעו דווקא בעניינים אלו. שתי המצוות הללו הן כרטיס היציאה ממצרים, והן "בנין אב" לשאר המצוות, המלמדות אותנו שמהות כל המצוות היא היותנו עבדים לקב"ה. וכיוון שהן מרכז הכול, העבדות בהן מעידה על כך שהאדם כולו משועבד לקב"ה. ראינו אם כן את החשיבות של העניינים האלו בהגדרת עם ישראל. אולם האכילה והאישות עומדות גם בבסיס הקשר שלנו עם הבורא, וזה מוביל אותנו להבנה רביעית במהותן:

## הארון והמזבח - הדיאלוג בין האדם לקב"ה

בבית המקדש עמדו כלים רבים, כאשר כל אחד מהם מכוון כנגד צדדים שונים במציאות. אמנם, ניתן לומר ששני כלים מרכזיים יותר מן השאר: הארון והמזבח. כלים אלו הם לב ליבו של המקדש, והם מסמלים את השראת השכינה.<sup>28</sup> שניהם היו מכוונים כנגד אמצע המקדש, כמו שאמרנו לעיל לגבי גוף האדם, וההקבלה בין גוף האדם למקדש כבר נעשתה בעבר.<sup>29</sup>

26 גור אריה שמות יב, ו

27 כי לי בני ישראל עבדים וכו'. ואפשר שזו הסיבה למרכזיות של עמלק כאויב הנצחי של עם ישראל, כיוון שעמלק היה עם של סוחר עבדים (ראו למשל שמואל א, ל) ובכך היו הדגל של שיעבוד לבשר ודם ולא לקב"ה, ואכמ"ל.

28 השראת השכינה במשכן מסומלת ע"י אש היורדת מן השמים ואוכלת את שעל המזבח (ויקרא, ט, כד). ובבית שני מצינו שלא הייתה השראת שכינה כיוון שהארון היה חסר (ראה לדוגמא ספר העיקרים מאמר שלישי סוף פרק יא). וכן ראינו שהדיבור היה יוצא "מבין שני הכרובים" (שמות, כה, כב)

29 מלבי"ם על שמות, רמזי המשכן, כוזרי (אבן תיבון), מאמר שני, כו, וכך בעוד הרבה מקומות.

המקדש כולו הוא סמל לקשר בין הקב"ה לעולם, ודרכו הקב"ה "מדבר" עם עולמו.<sup>30</sup> ישנה מחלוקת מפורסמת בין הרמב"ם לרמב"ן מהו עיקר המשכן. לדעת הרמב"ן עיקרו של המשכן הוא דווקא הארון:

ולכן צוה תחלה על דבר המשכן שיהיה לו בית בתוכם מקודש לשמו, ושם ידבר עם משה ויצוה את בני ישראל. והנה עקר החפץ במשכן הוא מקום מנוחת השכינה שהוא הארון, כמו שאמר "ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת".<sup>31</sup>

לעומתו, הרמב"ם סבור שעיקר המשכן הוא המזבח: "מצות עשה לעשות בית לה' מוכן להיות מקריבים בו הקרבנות וחוגגין אליו שלש פעמים בשנה שנאמר 'ועשו לי מקדש'<sup>32</sup>. מה פשר המחלוקת? מה עומד מאחורי כל אחת מהדעות?

כדי להבין זאת, עלינו להבין מה כל אחד מהכלים מייצג. ניתן להסתכל על שני הכלים הללו כשני צדדים של הדיאלוג בין האדם לבורא. המזבח - כמייצג את האכילה<sup>33</sup>, והארון - כמייצג את האישות<sup>34</sup>. כפי שביארנו בפרק הראשון, האכילה מייצגת את הקיום ברובד הזמני, והאישות מייצגת את הקיום ברובד הנצחי. אם כן אפשר לומר כך גם לגבי הבסיס של העולם כולו - המקדש. האכילה במקדש, קרי - המזבח, תלויה בזמן: קורבן התמיד, המנחות, המוספים, כולם תלויים בזמן ובמעשים הגשמיים שלנו. אולם הארון פועל אחרת. הארון חרג מגבולות הזמן והמקום, כמובא בחז"ל שהארון לא תפס מקום במקדש או שהוא "נושא את נושאי" - מעל לטבע.<sup>35</sup> הארון איננו תלוי בזמן, ולא נעשות בו עבודות.<sup>36</sup> הקדושה שלו ופעולתו בעולם באות מרצון הקב"ה; הקב"ה הוא המקדש את הארון והוא הבוחר להשרות בו את שכינתו. אם כן שני הכלים האלו מייצגים את הדיאלוג המתמיד בין עם ישראל לבורא: עם ישראל מקדש את המציאות מלמטה, ביכולתו הגשמית, וכך דואג לקיום העולם בכל יום ויום - בקורבנות ובעבודות של כל יום, והקב"ה דואג לקיים את העולם ברובד הנצחי. השראת השכינה והחלת הקדושה, כולן

גם כאן ניתן להעיר על מזבח הקטורת שגם הוא באמצע, וגם הוא מקביל לאף, שהרי עניינו הוא "ריח ניחוח".

30 שמות, כה, כב

31 רמב"ן שמות כה, ב

32 הלכות בית הבחירה א, א

33 עיין גמרא חגיגה כו. המשווה את המזבח לשולחנו של אדם, וכן הגמרא ביבמות פז. המשווה אותו ל"שולחן גבוה".

34 הפסוקים מכנים את קודש הקודשים "חדר המיטות" (מלכים ב, ד, י) וכן מובא בגמרא ביומא שהיו הכרובים "מעורים זה בזה" (יומא, גה, א). הרמב"ן (במדבר, פרק ד', פסוק ד') מעיר שהארון הוא הכלי היחיד שהיה עליו כיסוי נוסף. אולי זה מקביל לצורך לכסות את הערוה.

35 מגילה, י, ב, סוטה, לה ע"א

36 אפשר להחשיב את הזאות החטאת בכיפור כעבודה בארון, אבל קשה לומר כך, שכן הן לא נעשו בארון עצמו.

תלויות ברצון הקב"ה בלבד, שנאמר: "אֲנִי ה' מְקַדְשְׁכֶם". (ויקרא כב, לב) המשכן הוא מהות העולם, אותה אפשר להבין בתור אחד משני עניינים: קידוש המציאות, התרוממותה אל הקודש, ובמקביל - המסע של האדם בהתקרבו אל הקב"ה. הורדת הקדושה אל המציאות הגשמית: "נתאוה שיהא לו דירה בתחתונים".<sup>37</sup>

ואולי בזה נחלקו הרמב"ם והרמב"ן. לדעת הרמב"ם עיקר עבודת האדם בעולם היא להתקרב לקב"ה ולהידמות אליו.<sup>38</sup> לכן מרכז המשכן הוא המזבח, המייצג את התרוממות המציאות אל בוראה: הפעולות הזמניות של האדם והניסיון שלו להתקדש. לעומתו הרמב"ן סובר שעיקר עבודת האדם היא הורדת הקדושה מטה, הנצח התלוי מעל לבחירתו של האדם. ממילא עבורו עיקר המשכן הוא הארון - המייצג את הורדת השכינה אל העולם הזה.

## סיכום

ניתן לראות שהקשר בין האכילה והאישות חורז נושאים רבים ומגוונים, והשורשים שלו עמוקים מאוד. הוא נרמז במקומות רבים, והבנה שלו מעניקה רובד חדש של השקפה. בסיפור הבריאה, הקשר הזה הוא הבסיס לקיום האדם. אולם הקשר הזה הוא העומד מאחורי תפקיד האדם בעולם, ושמירתו היא המקדשת את האדם ומקרבת אותו לקב"ה. הקשר ביניהן עומד בבסיס הווייתנו כעם השם, הוא מסמל את עבודתנו המוחלטת אליו ואת ההתמסרות שלנו לציוויו. ומעל לכל הקשר הזה מייצג את הדיאלוג בינינו לבורא - הדיאלוג האחראי לירידת הקדושה לעולם ותיקון המציאות כולה.

37 מדרש תנחומא, פרשת נשא, טז

38 עיין לדוגמא מורה נבוכים, ג, נד

## נספח

בגוף המאמר דנו בעיקר במטרות האכילה והאישות ובחשיבותן בעבודת השם. אולם בנוסף לכך, רציתי להעיר על תופעה מעניינת בחז"ל, בה חז"ל נחלקים בנושא מסוים, כאשר דעה אחת במחלוקת מייצגת את האכילה והשנייה את האישות. יש לכך דוגמאות רבות. לדוגמא, הגמרא על אלישע (ברכות י"ב) שנידונה לעיל בפרק ב.

בפרק ד ראינו שעניינה של האכילה הוא העבודה הגשמית של אדם, ואישות עניינה גזירת השם הנמצאת מעבר למעשיו. לפי זה ניתן לומר שעומק המחלוקת האלו היא "מה הייתה סיבת המעשה": נראה כי הדעה הקשורה באכילה טוענת שסיבת המעשה היא גשמית, והדעה הקשורה באישות טוענת שהמעשה נבע מגזירת שמים. דוגמא לכך ניתן למצוא ביוסף הצדיק.

בפרשת בראשית מתוארת ההצלחה הכבירה של יוסף בבית פוטיפר. כל מה שיוסף עושה - הקב"ה מצליח בידו. פוטיפר משאיר את ניהול כל עסקיו בידי יוסף, עד כדי שהתורה אומרת שפוטיפר "לא ידע אתו (עם יוסף) מאומה כי אם הלחם אשר הוא אוכל" (בראשית לט, ו). לפי הפשט<sup>39</sup>, הכוונה היא שפוטיפר נתן ליוסף לנהל את כל משק ביתו לכבודו, והוא עצמו דאג רק לדבר אחד - לחם. פוטיפר לא נתן ליוסף להתעסק עם לחמו, כיוון שלעברים אסור היה לגעת בלחם המצרים. אולם במדרש רבה (פו, ו) מובא ש'לחם' הוא כינוי לאשת פוטיפר. לפי פירוש זה, פוטיפר היה משגיח רק על דבר אחד - למנוע את אשתו מיוסף. אם כן המילה 'לחם' יכולה להתפרש בשני אופנים: לחם ממש, הקשור באכילה, או כינוי לאשת פוטיפר, ולפי פירוש זה המילה 'לחם' קשורה באישות. אך מה הרובד העמוק היושב בבסיס המחלוקת?

ידוע לנו שלאחר מכן אשת פוטיפר ניסתה להכשיל את יוסף להיות איתה. אפשר להציע שהמחלוקת בפירוש המילה 'לחם' מנסה לרמוז מה היה הגורם למקרה זה. לפי ההבנה ש'לחם' הכוונה כפשוטו, הסיבה שאשת פוטיפר ניסתה להכשיל את יוסף הייתה בגלל שפוטיפר לא התעסק בה בכלל. הקשר בינה לבין יוסף לא הדאיג אותו, והוא השאיר את כל האחריות ליוסף, בעוד הוא עצמו דאג רק ללחמו. כתוצאה ישירה מזה, אשת פוטיפר ניסתה לפתות את יוסף. אולם לדעה השנייה, המפרשת 'לחם' כאשתו, סיבת המקרה הייתה גזירה אלוקית. פוטיפר ניסה להרחיק את אשתו מיוסף בכל מאודו וחשש שדבר כזה יכול לקרות; אך כיוון שנגזר הדבר שיוסף יגיע לבית האסורים, וזה יקרה על-ידי שתנסה לפתות אותו - מאמציו של פוטיפר לא הועילו מאומה.

דוגמא נוספת למחלוקת כזו היא המחלוקת לגבי רבי ישמעאל בן קמחית במסכת יומא (מז ע"א). רבי ישמעאל היה כהן גדול בעל ידיים גדולות וחסונות, שיכלו לחפון כמות גדולה של קטורת בבת אחת. שואלת הגמרא: מה הייתה הסיבה לכך שאימו זכתה לכן כה גיבור?

ועונה שם הגמרא שתי תשובות: או שאכלה סולת משובחת כשהרתה אותו (קשור באכילה), או שבררה לה "זרע משובח" (קשור באישות). לפי הדעה הראשונה, היו אלה מעשיה של אימו שהובילו לגבורתו של בנה. אך לפי הפירוש השני, היה זה הקב"ה שבירך אותה, שכן לה אין שליטה בדבר. כך מוכח גם מהמשך הגמרא, המשווה דעה זו למה שדוד אמר כביכול לקב"ה: "ריבונו של עולם! זריתני (בררת את המעולה מהזרע שקלטה אימי) וזריתני (יצרת אותי)". מכאן רואים שלפי דעה זו הקב"ה הוא העושה כן.

כך לעניות דעתי ניתן להסביר גם את הגמרא על אלישע שהופיעה בפרק ב.